

Тарасенко В. С.,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри трудового права та права соціального забезпечення
Національного університету «Одеська юридична академія»

ПРАВОВІ СТИМУЛИ ПІДВИЩЕННЯ НАРОДЖУВАНOSTІ В УКРАЇНІ

Анотація. Перед юридичною наукою сьогодні постає актуальний напрям наукового дослідження, що пов'язаний з визначенням правових стимулів підвищення народжуваності в Україні. Рівень бідності населення в Україні, передусім серед сімей з дітьми, свідчить про недостатню ефективність існуючої системи державної підтримки соціально вразливих верств населення. Як основний захід з реалізації демографічної політики необхідно обрати стимулювання народжуваності через підвищення розміру грошових виплат на дітей, вдосконалення системи правового стимулювання. Вважаємо за необхідне відновлення належного соціального захисту сімей з дітьми, забезпечення охорони материнства і дитинства та вжиття заходів для подолання демографічної кризи в Україні.

Ключові слова: правові стимули, допомога при народженні, сім'я з дітьми.

Постановка проблеми. За даними ООН Україна по народжуваності посідає 172 місце. Станом на 2018 рік чисельність населення в нашій країні становить близько 42 500 000 чоловік (без урахування Криму і Донбасу) [1]. Зміна числа жителів у державі є цілком закономірним процесом, який викликаний, як правило, підвищенням смертності або народжуваності в країні, економічним рівнем життя людей, станом їхнього здоров'я та добробуту в країні. На демографічну ситуацію в країні впливає також той факт, що значна кількість українців останнім часом від'їжджає на певний час працювати в сусідні країни (Польща, Чехія, Німеччина, Російська Федерація тощо) або взагалі емігрує з нашої країни. Так, за минулий рік Україну покинуло близько 18 000 громадян, що є рекордною цифрою для країни. Водночас імміграція в Україну є практично нульовою, оскільки люди, які бажають приїхати в нашу країну, відштовхують існуючі політичні та економічні проблеми в країні.

Сучасна держава вимагає адекватних правових засобів соціального впливу, проведення реальних соціальних реформ, удосконалення законодавства у сфері соціального захисту, введення його у відповідність до сучасного стану в країні. Стала очевидною доцільність визначення нових доктринальних підходів в організації стимулювання населення нашої країни у підвищенні народжуваності з огляду на вимоги сьогодення.

Метою статті є наукове дослідження, пов'язане з визначенням правового стимулювання підвищення народжуваності в Україні.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз сучасної юридичної літератури свідчить про те, що сьогодні існують різні підходи до розуміння правового стимулювання, які розглядалися вченими з теорії держави і права, а також вченими різних галузей права: трудового, цивільного, господарського, адміністративного, кримінального права.

Не дивлячись на достатню кількість наукових робіт, присвячену правовому стимулюванню, можна стверджувати, що

й досі в сучасній юридичній науці відсутній єдиний погляд на визначення правового стимулу.

На думку А.В. Малько, правові стимули являються одним із засобів упорядкування суспільних відносин на засадах права. Вони дозволяють здійснювати позитивний вплив на волю та свідомість особи, спонукають її до соціально-активної поведінки. Окрім правових, існують й інші різновиди стимулів у природничій та соціальній системах світу – фізичні, біологічні, економічні, виховні, виробничі та ін. Окремі науковці – М.Г. Малевич, Б.В. Покровський, М.К. Сулейменова під стимулом розуміють відносно відокремлений стан системи, тобто всі явища, які оточують даний об'єкт і впливають на його поведінку [2, с. 46].

Стимулювання передбачає створення такої зовнішньої ситуації, яка внутрішньо спонукає людину діяти певним чином у напрямку, корисному для суспільства. Тому стимулювання не тільки підсилює прямий владний вплив, але в багатьох випадках, коли належним чином враховуються потреби й інтереси людей, може взагалі замінити його. Основна умова ефективності стимулювання соціально-корисної поведінки – оптимальне поєднання матеріальних і моральних стимулів до праці [3, с. 35].

Варто погодитися з висновком колективу авторів (Р.А. Калужний, О.Я. Лапка, Т.О. Пікуля), які доводять, що правовий стимул – це не тільки внутрішній збуджуючий фактор, елемент суб'єктивної сторони поведінки, але й зовнішній фактор, який закладений у законодавстві і впливає на особу ззовні, створюючи при цьому умови для задоволення її потреб та інтересів [4, с. 12].

Необхідно констатувати, що сьогодні в нашій країні спостерігається низький рівень народжуваності. Це обумовлено як об'єктивними, так і суб'єктивними причинами, такими, як: зниження рівня життя, економічна криза, безробіття, знецінення доходів населення, неякісна медична допомога, підвищення захворюваності серед населення, воєнні дії в країні, виїзд на постійне або тимчасове місце проживання в інші країни, невпевненість у завтрашньому дні тощо.

Безумовно, однією з головних причин негативної динаміки народжуваності в Україні є недостатня забезпеченість соціальними гарантіями громадян з боку держави та неефективний соціальний захист сімей з дітьми.

Як вважають соціологи Молодіжної платформи «Майбутнє», які провели соціопитування 800 різних категорій осіб, однією з причин, що стримують народжуваність, є недостатній розмір виплат на народження дитини. 87% опитуваних вважають, що допомоги, яка виплачується сьогодні, зовсім не вистачає, розмір цієї виплати потрібно підвищувати, а 95% батьків з дітьми до того ж впевнені, що потрібно змінювати сам поря-

док нарахування цієї допомоги. Переважна кількість опитуваних визнали, що були б задоволені, якщо б сума допомоги при народженні дитини збільшилась до 100 000 або до 200 000 гривень [5].

Отже, згідно зі статистичними показниками рівень народжуваності напряму залежить від показників розміру державної підтримки молодим сім'ям. Так, з метою покращення демографічної ситуації в країні, в 2005 році відбулось безпрецедентне підвищення розміру одноразової допомоги при народженні дитини до еквівалента 22,6 прожиткових мінімумів на дітей віком до 6 років (8 500 грн. згідно із Законом про Державний бюджет на той рік), а з 2008 року вперше було запроваджено диференціацію розміру цієї допомоги залежно від кількості дітей в сім'ї: 12 240 грн на першу дитину, 25 000 грн – на другу дитину, 50 000 грн – на третю та кожную наступну дитину.

З 1 січня 2011 року розмір допомоги при народженні дитини обумовлювався розміром прожиткового мінімуму для дітей віком до шести років, встановленого на день народження дитини: 22 розміри прожиткового мінімуму – на першу дитину; 45 розмірів – на другу дитину; 90 розмірів – на третю і кожную наступну дитину. Допомога при народженні дитини, яка народилася після 8 квітня 2011 року, надавалася в сумі, кратній 30 розмірам прожиткового мінімуму, – на першу дитину; кратній 60 розмірам прожиткового мінімуму, – на другу дитину; кратній 120 розмірам прожиткового мінімуму, – на третю і кожную наступну дитину. Слід визнати, що ця сума була дуже вагомою не тільки за українськими стандартами, а й одним з найсуттєвіших грантів при народженні дитини серед країн Європи.

Однак з 2014 року стимулюючи норму про збільшення розміру державної допомоги сім'ям при народженні другої дитини та більше законодавцем було скасовано.

Згідно із Законом України «Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні» та постановою Кабінету Міністрів України від 25.06.2014 р. № 208 «Про внесення змін до Порядку призначення і виплати державної допомоги сім'ям з дітьми», розмір допомоги при народженні дитини на дітей, народжених після 30 червня 2014 року й дотепер, встановлено на рівні фіксованої суми 41 280 гривень. На сьогоднішній день виплата цієї допомоги здійснюється одноразово в сумі 10 320 гривень, решта суми допомоги виплачується протягом наступних 36 місяців рівними частинами в порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (тобто в розмірі 860 грн. на місяць). Крім того, з 1 липня 2014 року скасовано виплату допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку [6].

Згідно із Законом України «Про Державний бюджет України на 2018 рік» для основних соціальних і демографічних груп населення з 1 січня 2018 р. встановлений наступний прожитковий мінімум: для дітей віком до 6 років – 1492 грн.; для дітей віком від 6 до 18 років – 1860 грн.; для працездатних осіб – 1762 грн.; для осіб, які втратили працездатність – 1373 грн. Водночас мінімальна заробітна плата з 1 січня 2018 року встановлена у розмірі 3 723 грн. на місяць [7, ст. ст. 7, 8]. Таким чином, встановлений у 2014 році розмір державної допомоги при народженні дитини не відповідає соціальним показникам, закріпленим у Держбюджеті на 2018 рік, та підлягає негайному перегляду та збільшенню.

До основних умов ефективності правового стимулювання доцільно віднести: а) якість нормативно-правового акту; б) ефектив-

ність його правозастосування; в) рівень правосвідомості і правової культури. Всі вони тісно взаємопов'язані й у своїй сукупності здійснюють постійне підвищення ефективності, як процесу правового стимулювання, так і права в цілому.

Іншими умовами забезпечення ефективності процесу правового стимулювання можна назвати: відповідність правових стимулів потребам, інтересам, мотивам суб'єктів правового стимулювання; дотримання принципів правового стимулювання; досконалість механізму правового стимулювання; врахування індивідуальних психофізіологічних характеристик та специфіки діяльності кожного суб'єкта правового стимулювання; своєчасність та відповідність застосування правових стимулів у процесі правового стимулювання; комплексне використання правових стимулів; чітку визначеність та взаємозгодженість цілі [8, с. 13].

Будь-який правовий стимул застосовується для того, щоб забезпечити певні, заздалегідь заплановані зміни або для закріплення існуючого в об'єкті правового впливу [9, с. 234].

На сьогоднішній день у Верховній Раді України зареєстровано декілька законопроектів, які можна вважати правовими стимулами підвищення народжуваності в нашій країні. Зазначеними законопроектами передбачено зміну порядку призначення допомоги при народженні дитини та збільшення її розміру. Майже всі вони передбачають відновлення виплати допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, яка була скасована з 1 липня 2014 року.

24 січня 2017 року зареєстровано законопроект № 5709 «Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» щодо розміру допомоги при народженні дитини та порядку її виплати з метою підвищення народжуваності в Україні», яким пропонується змінити розміри та порядок нарахування допомоги при народженні дитини та виплачувати допомогу при народженні дитини на першу дитину – 52 розміри прожиткового мінімуму, на другу дитину – 70 розмірів прожиткового мінімуму, на третю та кожную наступну дитину – 120 розмірів прожиткового мінімуму. Крім того, законопроектом передбачається доповнити Закон «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» розділом IV «Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку», в якому визначити порядок та умови призначення цієї допомоги [10].

9 лютого 2017 року зареєстровано альтернативний законопроект № 5709-1 «Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» щодо розміру допомоги при народженні дитини та порядку її виплати з метою підвищення народжуваності в Україні». Законопроект передбачає внесення змін щодо розміру та принципу призначення державної соціальної допомоги при народженні дитини. Статтю 12 Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» пропонується викласти в новій редакції з урахуванням мінімальної заробітної плати на момент здійснення виплати протягом всього періоду виплат державної допомоги по народженню дитини. Виплату допомоги пропонується здійснювати одноразово в сумі, що дорівнює 5 мінімальним заробітним платам. Упродовж наступних 36 місяців допомогу виплачувати щомісячно в розмірі 1 мінімальної заробітної плати.

Також зазначеним законопроектом пропонується доповнити Закон України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми» розділом IV «Допомога по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку». Таку допомогу пропонується виплачува-

ти щомісяця з дня призначення допомоги по догляду за дитиною по день досягнення дитиною вказаного віку включно [11].

9 лютого 2017 року був зареєстрований ще один законопроект – № 6063 «Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення належного рівня соціального захисту родин з дітьми та встановлення справедливих соціальних гарантій дітям». Проект передбачає ряд комплексних змін, які стосуватимуться 19 норм 7 законодавчих актів. Зокрема, передбачено: гарантію збереження права на одержання допомоги в період відпустки для догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку тим жінкам, які виявили бажання працювати на умовах неповного робочого часу або вдома; відновлення раніше скасованої допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку. При цьому планується запровадити значно спрощені умови призначення цієї допомоги, а також мінімальний (гарантований) розмір вказаної допомоги на рівні не менше ніж 50% прожиткового мінімуму для дитини віком до шести років.

Окрім того, передбачено запровадження норми, за якою допомога при народженні дитини надаватиметься в сумі:

- кратній 50 розмірам прожиткового мінімуму, – на першу дитину;
- кратній 70 розмірам прожиткового мінімуму, – на другу дитину;
- кратній 100 розмірам прожиткового мінімуму, – на третю і кожен наступну дитину [12].

З метою відновлення належного соціального захисту сімей з дітьми, забезпечення охорони материнства і дитинства та вжиття заходів для подолання демографічної кризи в Україні, 18 травня 2018 року була зареєстрована постанова Верховної Ради України «Про невідкладні заходи з відновлення належного соціального захисту сімей з дітьми, забезпечення охорони материнства і дитинства та подолання демографічної кризи в Україні». Зазначеним проектом пропонується, зокрема, доручити Кабінету Міністрів України в одномісячний строк із дня прийняття цієї Постанови подати на розгляд Верховної Ради України законопроекти, спрямовані на врегулювання питань, зокрема, відновлення підвищених виплат при народженні другої, а також третьої та кожної наступної дитини; відновлення соціальних гарантій для дітей і молоді щодо пільгового харчування, проїзду та оздоровлення; відновлення права на здобуття освіти на пільгових умовах дітей з інвалідністю, дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з багатодітних сімей, у складі яких є п'ятеро і більше дітей; надання соціальної підтримки дітям, які отримали інвалідність і постраждали внаслідок воєнних дій та збройних конфліктів тощо.

Крім того, Кабінет Міністрів України в одномісячний строк із дня прийняття цієї Постанови повинен забезпечити розроблення та внесення змін до відповідних нормативно-правових актів, спрямованих на врегулювання питань, зокрема, щодо збільшення розміру адресної допомоги дітям із числа внутрішньо переміщених осіб до рівня фактичного прожиткового мінімуму для дітей відповідного віку; вирішення проблеми улаштування дітей до дошкільних навчальних закладів та перевантаженості дошкільних навчальних закладів; перегляд розміру державних соціальних виплат і допомог для дітей і молоді в частині їх наближення до розміру фактичного прожиткового мінімуму для відповідних соціальних і демографічних груп населення [13].

Висновки. Рівень бідності населення в Україні, передусім серед сімей з дітьми, свідчить про недостатню ефективність існуючої системи державної підтримки соціально вразливих верств населення. Як основний захід з реалізації демографічної політики необхідно обрати стимулювання народжуваності через підвищення розміру грошових виплат на дітей, вдосконалення системи правового стимулювання підвищення народжуваності в країні. Необхідним є відновлення виплати допомоги по догляду за дитиною до досягнення нею трирічного віку, встановлення диференціації розміру допомоги при народженні дитини залежно від кількості дітей в сім'ї. Розмір державної допомоги при народженні дитини повинен відповідати соціальним показникам, закріпленим у Державному бюджеті на відповідний рік.

Вважаємо за необхідне відновити належний соціальний захист сімей з дітьми, забезпечити охорону материнства і дитинства та вжити заходів для подолання демографічної кризи в Україні. Зазначене можливо досягнути шляхом внесення змін до чинного законодавства, що регулює порядок призначення допомог сім'ям з дітьми та перегляду державних соціальних виплат сім'ям при народженні дітей.

Література:

1. Населення України на 2018 рік кількість на сьогодні. URL: <http://2018.pp.ua/novini-2018/2834-naselennya-ukrayini-na-2018-rk-klkst-na-sogodn.html> (дата звернення: 01.06.2018).
2. Малько А.В. Стимулы и ограничения в праве. 2-е изд., перераб. и доп. М.: Юрист, 2004. 250 с.
3. Глазырин В.В., Шкатулла В.И. Советское трудовое право: учеб. пособие по спец. курсу для студентов пед. ин-тов по спец. № 2110 «Педагогика и психология (дошк.)». М.: Просвещение, 1986. 224 с.
4. Калюжний Р.А., Лапка О.Я., Пікуля Т.О. Правові стимули в механізмі правового стимулювання. К.: МП Леся, 2013. 204 с.
5. Соцопрос: молодь виступає за збільшення виплат на народження дитини. URL: <http://slovo.odessa.ua/main/24897-socopros-molodezh-vystupaet-za-uvelichenievyplat-na-rozhdenie-rebenka.html> (дата звернення: 01.06.2018).
6. Про запобігання фінансової катастрофи та створення передумов для економічного зростання в Україні: Закон України від 27 березня 2014 року №1166-VII / Верховна Рада України. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 20–21. Ст. 745.
7. Про Державний бюджет України на 2018 рік: Закон України від 7 грудня 2017 року № 2246 / Верховна Рада України. Офіційний вісник України. 2018. № 2. Ст. 48.
8. Луценко І.М. Правові стимули: теоретико-правові засади та механізми реалізації: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 17 с.
9. Смолярова М.Л. Ефективність впливу правових стимулів в трудовому праві. Тенденції розвитку науки трудового права та права соціального забезпечення: тези доп. та наук. повідомл. учасн. II Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 21-22 квітня 2016 р.). Київ, 2016. 301 с.
10. Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»: проект Закону № 5709 від 24.01.2017 року URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=60998 (дата звернення: 01.06.2018).
11. Про внесення змін до Закону України «Про державну допомогу сім'ям з дітьми»: проект Закону № 5709-1 від 09.02.2017 року URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61096 (дата звернення: 01.06.2018).
12. Про внесення змін до деяких законів України щодо забезпечення належного рівня соціального захисту родин з дітьми та вста-

новлення справедливих соціальних гарантій дітям: проект Закону № 6063 від 14.04.2017 року. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=61640 (дата звернення: 01.06.2018).

13. Про невідкладні заходи з відновлення належного соціального захисту сімей з дітьми, забезпечення охорони материнства і дитинства та подолання демографічної кризи в Україні: проект постанови Верховної Ради України від 18.05.2018 року. URL: http://www.zakonoproekt.org.ua/viewhtm.aspx?hn=Proekt_Postanovy_18_05_20182 (дата звернення: 01.06.2018).

Тарасенко В. С. Правовые стимулы повышения рождаемости в Украине

Аннотация. Перед юридической наукой сегодня стоит актуальное направление научного исследования, связанное с определением правовых стимулов повышения рождаемости в Украине. Уровень бедности в Украине, прежде всего среди семей с детьми, свидетельствует о недостаточной эффективности существующей системы государственной поддержки социально уязвимых категорий населения. Как основное направление в реализации демографической политики необходимо избрать стимулирование рождаемости через повышение размера денежных выплат на детей, усовершенствование системы правового стимулирования. Считаю необходимым воз-

обновление надлежащей социальной защиты семей с детьми, обеспечение охраны материнства и детства и принятие мер для преодоления демографического кризиса в Украине.

Ключевые слова: правовые стимулы, помощь при рождении, семья с детьми.

Tarasenko V. Legal incentives of increase in the birth-rate in Ukraine

Summary. There is an actual direction of scientific research, that is related to determination of incentives of increase in the birth-rate in Ukraine appears at legal science today. A level of poverty of population in Ukraine, foremost among families with children, testifies to insufficient efficiency of the existent system of state support of socially vulnerable layers of population. As a basic event of realization of demographic politics a stimulation of birth-rate through the increase of size of cash disbursements on children, perfection of the system of legal stimulation must be chosen. It is necessary restoring adequate social protection of families with children, maternity and childhood protection and taking measures to overcome the demographic crisis in Ukraine.

Key words: legal incentives, maternity grant, family with children.